

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه قم

دانشکده الهیات و معارف اسلامی

پایان نامه دوره کارشناسی ارشد رشته تفسیر و علوم قرآن

عنوان:

روش شناسی تطبیقی تفسیر در آیه ۷۱ سوره مریم (وَإِنْ

مِنْكُمْ إِلَّا وَاوَدُّهَا...)

استاد راهنما:

دکتر سیدرضا مؤدب

نگارنده:

طیبه گنجعلی

بهار/۱۳۹۳

حد و پاس خدایی را که لطف و محبت و هدایتش را هیچ مانعی باز نمی دارد.

تقدیم به

خدواندی که کلامش قاطع و در تمام مراحل زندگی ام یاری ام نمود،

و به برترین پیامبر، حضرت محمد مصطفی صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ و عترت پاک و مطهرش عَلَيْهِمُ السَّلَام،

و به حضرت عشق، صاحب این عصر و زمان، مهدی و عده داده شده، که امیدوارم به راه یایم تا او را راه یابید...،

و به خورشید شهرتقم، بانوی کرامت حضرت فاطمه معصومه عَلَيْهَا السَّلَام

و به دستان پر مهر پدرم و سبزترین نگاه زندگیم، مادرم...،

مشکو و قدردانی

از استاد بزرگوار، جناب دکتر سید رضا مؤدب، برپاس راهنمایی های ارزنده یایشان، در انجام مراحل مختلف این پروژه سپاسگزارم.

چکیده

از جمله آیات بحث بر انگیز میان مفسران و دانشمندان علوم قرآن که در مورد روز قیامت و چگونگی حال انسان ها در آن زمان و مکان، سخن به میان می آورد آیه ۷۱ سوره مریم می باشد و همواره معنای آیه یاد شده و معنی کلمه «واردها» که به معنی ورود و مشرف شدن همه انسان ها به جهنم است، موافقان و مخالفان زیادی داشته است؛ چراکه آیه برطبق تفسیر مفسران و روایات، در بردارنده ی ظاهری شگفت است، از ورود همه مردم چه خوب و چه بد به جهنم خبر می دهد. در تفسیر آیه ۷۱ سوره مریم، مفسرین هر کدام از روش های مختلف کمک گرفته اند و همین روش های مختلف باعث به وجود آمدن اختلاف در معنای کلمه «واردها» در آیه مذکور شده، برخی قرآن را منبع مهم، قرار داده اند و روششان قرآن به قرآن شده و برخی از روایات بهره گرفته اند، که روش آن ها قرآن به روایات شده، عده ای هم از عقل به عنوان ابزار کمک گرفته اند، که روششان قرآن به عقل شده. برخی با کمک روش های یاد شده، کلمه «واردها» را به معنای اشراف بر جهنم دانسته اند، در صورتی که اکثر مفسران با استفاده از روش های قرآن به قرآن و روایی و عقلی معتقدند: این کلمه به معنای دخول همه (چه مؤمن و چه کافر) به جهنم می باشد، اما آتش بر کسانی که تقوای الهی را در دنیا پیشه کرده اند، سرد می شود. در نتیجه این تحقیق که به روش تحلیلی - توصیفی و کتابخانه ای جمع آوری شد بر آن است، تا گامی در جهت نزدیک شدن به مراد واقعی خداوند در این آیه با بررسی روش شناسی مفسران فریقین و انتخاب روش صحیح در تفسیر این آیه، برداشته باشد. و به نظر می رسد روش صحیح، جمع هر چهار روش قرآنی و روایی، عقلی و عرفانی و در واقع روش اجتهادی یعنی کنار هم قرار دادن همه منابع لازم تفسیر یک آیه (آیات، روایات، عقل...) می باشد. با توجه به بررسی های صورت گرفته همه داخل آتش می شوند، اما با توجه به اعمالی که دارند از آن می گذرند در نتیجه مؤمنانی که آتش با آن ها هیچ سنخیتی ندارد به راحتی از آن خارج می شوند در واقع، طبق برخی روایات (روش روایی) این مکان محل حسابرسی اعمال است (جایگاه عدل الهی) که در برخی روایات با نام صراط آمده؛ چراکه این مکان به اصحاب خود آگاه (اهل آتش) و آن ها را از بقیه جدا می سازد.

کلمات کلیدی: روش قرآن به قرآن، روش روایی، روش عقلی و روش عرفانی، تفسیر، روش

تفسیری، اشراف بر جهنم دخول در جهنم.

فهرست مطالب

عنوان	شماره صفحه
مقدمه	۱
فصل اول: کلیات و مفهوم شناسی تحقیق.....	۴
۱-۱- کلیات تحقیق	۴
۱-۱-۱- موضوع تحقیق	۴
۱-۱-۲- بیان مسئله و جنبه های مجهول و مبهم تحقیق	۴
۱-۱-۳- اهداف تحقیق	۵
۱-۱-۴- سؤال اصلی تحقیق	۵
۱-۱-۵- سؤالات فرعی تحقیق	۵
۱-۱-۶- فرضیه ها	۵
۱-۱-۷- مرور کلی بر روش شناسی تحقیق و روش تجزیه و تحلیل داده ها	۶
۱-۱-۸- ساختار کلی تحقیق	۷
۱-۱-۹- ضرورت انجام تحقیق	۷
۱-۱-۱۰- سابقه و پیشینه تحقیق	۷
۲-۱- مفهوم شناسی کلمات فارسی	۹
۱-۲-۱- مفهوم شناسی روش تفسیری	۹
۱-۲-۱-۱- تعریف تفسیر	۹
۱-۲-۱-۲- تعریف روش تفسیری	۹
۱-۲-۱-۳- روش های مختلف تفسیری	۱۲
۱-۲-۱-۳-۱- روش قرآن به قرآن	۱۲
۱-۲-۱-۳-۲- روش روایی	۱۳
۱-۲-۱-۳-۳- روش عقلی	۱۴

۱۶ روش عرفانی..... ۴-۳-۱-۲-۱
۱۷ مفهوم شناسی کلمات عربی ۳-۱
۱۷ واردها..... ۱-۳-۱
۱۹ دخل ۲-۳-۱
۲۰ فرق ورود و دخول..... ۳-۳-۱
۲۳	فصل دوم: بررسی روش قرآن به قرآن در تفسیر آیه ۷۱ سوره مریم..... ۲۳
۲۳ ۱-۲-تعریف روش قرآن به قرآن ۱-۲
۲۵ ۲-۲-تحلیل روش قرآن به قرآن در تفسیر آیه ۷۱ سوره مریم ۲-۲
۲۵ ۱-۲-۲-روش قرآن به قرآن المیزان علامه طباطبایی <small>رحمته الله علیه</small> در تفسیر آیه ۷۱ مریم..... ۲-۲
۲۹ ۲-۲-۲-روش قرآن به قرآن عبدالکریم خطیب در تفسیر آیه ۷۱ مریم ۲-۲
۳۳ ۳-۲-۲-روش قرآن به قرآن ابیاری «الموسوعة القرآنية» در تفسیر آیه ۷۱ مریم ۳-۲
۳۴ ۴-۲-۲-روش قرآن به قرآن «البلاغ فی تفسیر القرآن بالقرآن» در تفسیر آیه ۷۱ مریم... ۴-۲
۳۵ ۵-۲-۲-روش قرآن به قرآن « تفسیر نمونه» در تفسیر آیه ۷۱ مریم ۵-۲
۳۵ نتیجه گیری ۳۵
۳۸	فصل سوم: بررسی روش روایی در تفسیر آیه ۷۱ مریم..... ۳۸
۳۸ ۱-۳-تعریف روش روایی ۱-۳
۴۱ ۲-۳-بررسی روش روایی در تفسیر آیه ۷۱ سوره مریم ۲-۳
۴۲ ۱-۲-۳-روایات قسمتی از آیه ۷۱ سوره مریم «وَإِنْ مِنْكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا...» ۱-۲-۳
۴۲ ۱-۱-۲-۳-روایات دخول همگان در جهنم..... ۱-۱-۲-۳
۴۴ ۲-۱-۲-۳-روایات دخول مؤمنان در جهنم با سرد شدن آتش..... ۲-۱-۲-۳
۴۶ ۳-۱-۲-۳-فلسفه دخول مؤمنین به جهنم از دیدگاه برخی مفسران..... ۳-۱-۲-۳
۴۷ ۴-۱-۲-۳-روایات مرور همگان از جهنم بر طبق اعمال..... ۴-۱-۲-۳
۴۹ ۵-۱-۲-۳-روایات اشراف بر جهنم..... ۵-۱-۲-۳

- ۳-۲-۱-۵-۱-ورود مؤمنان یعنی عبور از جهنم و ورود کافران یعنی دخول در جهنم.....۵۰
- ۳-۲-۲-بررسی روایات اشراف و دخول در جهنم آیه ۷۱ سوره مریم.....۵۱
- ۳-۲-۳-روایات ادامه آیه ۷۱ سوره مریم «كَانَ عَلَى رَبِّكَ حَتْمًا مَقْضِيًّا».....۵۲
- ۳-۲-۴-روایات ابتدای از آیه ۷۲ سوره مریم «ثُمَّ نُنَجِّي الَّذِينَ اتَّقَوْا».....۵۳
- ۳-۲-۵-روایات ادامه آیه ۷۲ سوره مریم «وَنَذَرُ الظَّالِمِينَ فِيهَا جِثًا».....۵۴
- ۳-۲-۶-جمع بندی روایات تفاسیر شیعه و اهل تسنن در تفسیر آیه ۷۱ مریم.....۵۵
- ۳-۲-۷-بررسی روش روایی تفاسیر شیعه در آیه ۷۱ مریم.....۵۵
- ۳-۲-۸-بررسی روش روایی تفاسیر اهل تسنن در تفسیر آیه ۷۱ مریم.....۶۰
- نتیجه گیری.....۶۰
- فصل چهارم: بررسی روش عقلی - کلامی در تفسیر آیه ۷۱ مریم.....۶۳**
- ۴-۱-تعریف روش عقلی.....۶۳
- ۴-۲-روش عقلی در تفسیر آیه ۷۱ مریم.....۶۴
- ۴-۲-۱-تحلیل عقلی-کلامی تفاسیر در تبیین آیه ۷۱ سوره مریم.....۶۵
- ۴-۲-۱-۱-تحلیل عقلی-کلامی «تنزیه القرآن عن المطاعن» در تفسیر آیه ۷۱ مریم.....۶۵
- ۴-۲-۱-۲-تحلیل عقلی - کلامی شوکانی در تفسیر آیه ۷۱ سوره مریم.....۶۶
- ۴-۲-۱-۳-تحلیل عقلی - کلامی عبد القادر آل غازی در تفسیر آیه ۷۱ مریم.....۶۷
- ۴-۲-۱-۴-تحلیل عقلی - کلامی فخر رازی در تفسیر آیه ۷۱ مریم.....۶۷
- ۴-۲-۱-۵-تحلیل عقلی-کلامی بیضاوی در تفسیر آیه ۷۱ مریم.....۶۹
- ۴-۲-۱-۶-تحلیل عقلی-کلامی ابن کثیر در تفسیر آیه ۷۱ مریم.....۷۰
- ۴-۲-۱-۷-تحلیل عقلی-کلامی علامه طباطبایی در تفسیر آیه ۷۱ مریم.....۷۱
- نتیجه گیری.....۷۲
- فصل پنجم: بررسی روش عرفانی در تفسیر آیه ۷۱ مریم.....۷۵**

۷۵	۱-۵-تعریف تفسیر عرفانی
۷۹	۱-۱-۵-روش عرفانی گنابادی در تفسیر آیه ۷۱مریم
۸۱	۱-۲-۵-روش عرفانی «کشف الأسرار و عدة الأبرار» در تفسیر آیه ۷۱ مریم
۸۲	۱-۳-۵-روش عرفانی «الفواتح الالهية والمفاتيح الغيبية» در تفسیر آیه ۷۱ مریم
۷۱	۱-۴-۵-روش عرفانی تفاسیر «ابن عربی، لطایف الإشارات، عرائس البیان» در آیه
۸۳	مریم
۸۴	۱-۵-۵-روش عرفانی «انوار درخشان» در تفسیر آیه ۷۱ مریم
۸۷	نتیجه گیری
۸۸	نتیجه
۹۱	فهرست منابع

مقدمه

اعتقاد به جهان پس از مرگ و عالم آخرت از اصول اعتقادی مسلمانان می باشد. استدلالات قرآن برای اثبات معاد انسان ها پس از مرگ، حجم وسیعی از آیات رابه خود اختصاص داده که در قرآن در مورد کمتر موضوعی این اندازه بحث شده است. از برخی از این مجموعه درمی یابیم زوال و نیستی جهان کنونی مترادف با نیستی محض آن نیست؛ بلکه آخرت باطن همین دنیاست. در واقع این ها همه هشدار و خبراز عالمی است که واقعیات در آن می درخشد و بنابراین تبیین دقیق آنها برای پیدا کردن مسیر درست و هدایت بشر به سوی کمال و مسیری روشن لازم می باشد. در نتیجه، در شناسایی حقایق و جزئیات آن جهان و پدیده هایش باید دست نیاز به سوی کلام خداوند، که احاطه به هر دو جهان دارد و همچنین بزرگان دین که واسطه بین خدا و خلق و مفسر کلام خداوند می باشند، دراز کرده و در شناختن حقایق آن جهان از خود آنها مدد جست. از جمله این آیات، آیه ۷۱ سوره مریم و موضوع آن در مورد معاد می باشد. با توجه به این که مفسران در تفسیر از شناخت تفهیمی استفاده می کنند و در طول تاریخ تفسیر، باروشهای گوناگون به تفسیر قرآن پرداخته اند، بنابراین، روش تفسیر قرآن پیشینه ای به درازای تاریخ تفسیر قرآن دارد. گرچه در گذشته به «روش شناسی» کمتر توجه شده است؛ اما امروزه یکی از مسائل مهم و ضروری علوم است و «روش شناسی تفسیر قرآن» به زبان علمی امروزی، موضوعی جدید است و اهمیت آن در ارتباط با علم تفسیر، که با کلام خداوند سر و کار دارد، ضرورت بیش تر دارد؛ چرا که دستیابی به روش درست تفسیر، جز با جدی گرفتن روش شناسی تفسیر ممکن نخواهد بود. کتاب هایی در این باره نگارش یافته است. مقاله ها و پایان نامه هایی نیز به این موضوع اختصاص یافته اند و در چند دهه اخیر بیش تر این آثار به زبان عربی و فارسی تدوین یافته اند. اما باید توجه داشت که هیچ یک از این پایان نامه ها یا مقاله ها به روش شناسی تطبیقی به تفسیر آیه ۷۱ سوره مریم نپرداخته اند. همان طور که بیان شد آیه ۷۱ سوره مریم یکی از آیات مشکله و متشابه می باشد (که از ورود همگانی انسان ها چه خوب و چه بد به جهنم خبر می دهد) و مفسران هر کدام با روش تفسیری خاصی به تفسیر این آیه روی آورده اند. در نتیجه در تفسیر آیه بین مفسران دو دستگی و اختلاف وجود دارد؛ بعضی از مفسران معتقدند «ورود» در این جا به معنی نزدیک شدن و اشراف پیدا کردن است؛ یعنی همه مردم؛ خوبان و بدان، بدون استثنا برای حسابرسی یا برای مشاهده سرنوشت نهایی بدکاران، به کنار جهنم می آیند، سپس خداوند پرهیزگاران رازهایی می بخشد و ستمگران را در آن رها می کند. تفسیر دومی که اکثر مفسران آن را انتخاب کرده اند این است که «ورود» در این جا

به معنی دخول است و به این ترتیب همه انسان ها بدون استثناء، نیک و بد، وارد جهنم می شوند، منتها دوزخ بر نیکان سرد و سالم خواهد بود، همان گونه که آتش نمرود بر ابراهیم عَلَيْهِ السَّلَام سرد گشت؛ چرا که آتش با آن ها سنخیت ندارد. گویی از آنان فرار می کند و دور می شود، ولی دوزخیان که تناسب با آتش دارند همچون ماده قابل اشتعالی که به آتش برسد فوراً شعله ور می شوند. این گروه دلایلی را ذکر می کنند که می توان گفت ظاهر آیه فوق با تفسیر گروه دوم هماهنگی بیشتری دارد؛ زیرمعنی اصلی ورود، دخول است و غیر آن نیاز به قرینه دارد. علاوه بر این، جمله «تُمْ نُنَجِّي الَّذِينَ اتَّقَوْا» و همچنین جمله «نَذَرُ الظَّالِمِينَ فِيهَا» همه شاهد برای این معنی هستند و نیز روایات متعددی در تفسیر آیه رسیده است که این معنی را کاملاً تقویت می کند. تعبیر پرمعنایی نیز در باره پل صراط در روایات آمده که آن بر روی جهنم کشیده شده، از مو باریکتر و از شمشیر تیزتر است. این تعبیر نیز شاهد و گواه دیگری برای تفسیر است. دلایل گروه اول هم به این صورت می باشد که بعضی می گویند: با توجه به آیه ۱۰۱ سوره انبیاء مؤمنان از آتش دور خواهند بود. حتی در آیه بعد از آن می خوانیم، مؤمنان صدای شعله های آتش را نمی شنوند. در این پروژه تحقیقاتی چند سؤال اساسی مطرح می شود که پاسخ به آن ضروری است، از جمله: کلمه «واردها» در این آیه به چه معناست؟ اگر واردها در این جا به معنای اشراف باشد پس آیه بعدی از نجات چه کسانی سخن به میان می آورد؟ دلایل کسانی که ورود را به معنای اشراف و داخل شدن در جهنم می دانند چه می باشد؟ مهم ترین سؤال در این پایان نامه که باید به آن جواب داده شود، این است که مفسران فریقین چه روشهایی را در تفسیر این آیه به کار برده و کدام روش از میان روش های تفسیری (قرآن به قرآن، روایی، عقلی، عرفانی) در تحلیل آیه ۷۱ سوره مریم در دریافت مراد الهی معتبرتر است؟ که به نظر می رسد بهترین روش در تفسیر این آیه جمع بین چهار روش (اجتهاد بین این چند روش) باشد. این پایان نامه دارای پنج فصل بوده، در ابتدا با مقدمه و چکیده کوتاهی شروع شده و فصل اول که کلیات و مفهوم شناسی می باشد، شامل: موضوع، هدف و انگیزه و بیان مسئله... و مفهوم شناسی کلمات کلیدی در لغت و اصطلاح است. در سه فصل دیگر روش های تفسیری قرآن به قرآن، روایی و عقلی-کلامی، عرفانی مفسران در تفسیر آیه مورد بررسی قرار گرفته. روش تجزیه و تحلیل داده ها به صورت کتابخانه ای-تحلیلی و بنیانی می باشد و در روش پردازش اطلاعات سعی بر آن شده که سیری تطبیقی، تحلیلی، تفسیری و تبیینی به کار گرفته شود.

فصل اول:

کلیات و مفهوم شناسی تحقیق

فصل اول: کلیات و مفهوم شناسی تحقیق

در این فصل، کلیات و مفهوم شناسی تحقیق ارائه شده. لذا در این جا ابتدا به کلیات تحقیق و سپس به مفهوم شناسی کلمات کلیدی پرداخته شده است.

۱-۱- کلیات تحقیق

با توجه به این که هر پروژه تحقیقاتی براساس چهار چوبی تهیه و تنظیم می شود، لذا این پایان نامه هم دارای چهارچوبی است که به شرح ذیل می باشد: در ابتدا مسئله مورد بررسی و موضوع اصلی تحقیق را تعریف کرده و به بیان ضرورت، اهداف و سؤالات تحقیق پرداخته شده. پس از آن به صورت خلاصه، روش تحقیق و در نهایت ساختار کلی پایان نامه ارائه گردیده.

۱-۱-۱- موضوع تحقیق

روش شناسی تطبیقی تفسیر در آیه ۷۱ سوره مریم (وَإِنْ مِنْكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا كَانَ عَلَى رَبِّكَ حَتْمًا مَقْضِيًّا * ثُمَّ نُنَجِّي الَّذِينَ اتَّقَوْا وَنَذَرُ الظَّالِمِينَ فِيهَا جِثِيًّا)؛ «و همه شما (بدون استثنا) وارد جهنم می شوید؛ این امری است حتمی و قطعی بر پروردگارت! * سپس آنها را که تقوا پیشه کردند از آن رهایی می بخشیم؛ و ظالمان را- در حالی که (از ضعف و ذلت) به زانو درآمده اند- در آن رها می سازیم.»

۱-۱-۲- بیان مسئله و جنبه های مجهول و مبهم تحقیق

از جمله آیاتی که در مورد روز قیامت و معاد و چگونگی حال انسان ها در آن زمان و مکان، سخن به میان آورده، آیه ۷۱ سوره مریم می باشد، آیات قبل این آیه، اول از خلقت انسان و بعد در مورد منکرین معاد و عذاب آن ها و راهبران هر گروه از کفار و مشرکین سخن می گویند. این آیه برطبق تفسیر مفسران و روایات، در بردارنده ی ظاهری عجیب بوده؛ چرا که از ورود همه مردم چه خوب و چه بد به جهنم خبر می دهد، مفسرین هر کدام از شیوه های مختلف در تفسیر این آیه کمک گرفته اند و همین مبانی مختلف باعث به وجود آمدن اختلاف در معنای کلمه «واردها» در آیه ۷۱ سوره مریم شده است. برخی از مفسرین روش قرآن به قرآن و عقلی و عرفانی و روایی را در کشف مراد الهی به کار برده اند و این کلمه را به معنای اشراف بر جهنم (قرب منه) می دانند. در صورتی که اکثر مفسران با استفاده از روش قرآن به قرآن (استناد به آیاتی دیگر) و روایی و عقلی معتقدند؛ این کلمه به معنای دخول به جهنم می باشد؛ یعنی چه خوب و چه بد وارد جهنم می شوند، منتهی آتش

بر خوبان و کسانی که تقوای الهی را در دنیا پیشه می کنند، سرد می شود، همان طور که بر ابراهیم سرد شد؛ چرا که آتش با آن ها هیچ سنخیتی ندارد. با توجه به مطالب بیان شده مهم ترین نکته مجهول در این پایان نامه این می باشد که آیا همه چه خوب و چه بد داخل در جهنم می شوند یا نه؟ که با توجه به روش های تفسیری مختلف مورد بررسی قرار گرفته.

۱-۱-۳-اهداف تحقیق

در این تحقیق سعی شده با بررسی روش های مختلف در تفسیر آیه ۷۱ سوره مریم بهترین روش تفسیری ارائه شود؛ چراکه بررسی تطبیقی روش های تفسیری مفسران در تفسیر آیه ۷۱ سوره مریم، ضرورتی است که در صورت تحقق، افزون بر آشنایی با تلاش های مفسران پیشین و بهره مندی از تجارب آنان در تفسیر قرآن، می تواند به ارائه تفسیر تازه تر کمک نموده و به اختلافات موجود پایان دهد و از همه مهم تر، گامی در جهت تبیین مراد واقعی خداوند در این آیه برداشته باشد.

۱-۱-۴-سؤال اصلی تحقیق

مفسران فریقین در تفسیر آیه ۷۱ سوره مریم «وَإِنْ مِنْكُمْ إِذَا وَارِدُهَا...» برای دریافت مراد الهی از چه روش های تفسیری بهره جسته اند؟

۱-۱-۵-سؤالات فرعی تحقیق

۱. روش قرآن به قرآن در تحلیل آیه ۷۱ سوره مریم چیست؟
۲. روش روایی در تفسیر آیه ۷۱ سوره مریم چیست؟
۴. روش عقلی در تحلیل آیه ۷۱ سوره مریم چیست؟
۳. روش عرفانی در تبیین آیه ۷۱ سوره مریم چیست؟

۱-۱-۶-فرضیه ها

۱. مفسران زیادی در تفسیر آیه ۷۱ سوره مریم از روش قرآن به قرآن استفاده کرده اند؛ اما بازهم با توجه به وجود آیات مختلف برای تبیین آیه مفسران این روش به دو گروه تقسیم شده اند، گروهی کلمه «واردها» را به معنای اشراف بر آتش جهنم گرفته اند و گروه دیگر (اکثر مفسران) کلمه

«واردها» را به معنای دخول به جهنم گرفته اند.

۲. مفسران در توضیح آیه ۷۱ سوره مریم از روایات بسیاری استفاده کرده اند که ظاهر برخی روایات بیان گر دخول همه مردم (چه مؤمن و چه غیر مؤمن) به جهنم می باشد؛ اما آتش بر مؤمنان سرد و خاموش می شود یا آتش هیچ تناسبی با آن ها ندارد و آن ها عبور می کنند در حالی که آتش را احساس نمی کنند و از برخی روایات وارده در بیان آیه فهمیده می شود، کلمه «واردها» به معنای ورود همه به پل صراط و رسیدگی نهایی به اعمال می باشد، از برخی روایات هم می توان اشراف مؤمنان بر جهنم و داخل شدن کافران به جهنم فهمید و از تعداد کمی از روایات معنای اشراف همه بر جهنم، با توجه به معنای کلمه «واردها» برداشت می شود.

۳. مفسران با کمک علوم ادبی و تسلط بر آن ها و آیات دیگر و واژه شناسی عربی و اجتهاد در لغت با استفاده از ریشه و اشتقاق و تغییرات لغات تا به هنگام نزول، به تفسیر آیه پرداخته اند.

۴. برخی مفسران با ابزار قرار دادن عقل در فهم این آیه و کمک گرفتن از مبانی دیگر همچون علم فلسفه و کلام به تبیین این آیه پرداخته اند و کلمه «واردها» را به معنای "حضور" دانسته اند و نجات متقین از آتش را مستلزم این که داخل آتش شده باشند، ندانسته اند و برخی دیگر با جمع ادله موجود در کتاب و سنت، به کمک عقل به اجتهاد در تفسیر آیه پرداخته اند.

۵. گروه دیگری از مفسران با ذوق عرفانی به تفسیر این آیه روی آورده اند.

۱-۷-۱- مرور کلی بر روش شناسی تحقیق و روش تجزیه و تحلیل داده ها

این پروژه تحقیقاتی به صورت کتابخانه ای- تحلیلی و بنیانی جمع آوری شده که در روش پردازش اطلاعات سعی شده تا سیری تطبیقی، تحلیلی، تفسیری و تبیینی به کار گرفته شود. در مراحل تحقیق و تدوین این پژوهش، علاوه بر مراجعه مستقیم به آیات و روایات از تفاسیر مختلف و فرهنگ لغات و سایر کتاب های لازم برای این تحقیق و هم چنین آثار مربوط به این موضوع از جمله مقالات و نشریات و پایان نامه ها و منابع دیجتالی (نرم افزارها ی مختلف) استفاده شده است. البته تذکر این نکته ضروری می باشد که تحقیق حاضر در مقام داوری درباره این روش ها نیست؛ بلکه به دنبال ارائه گزارشی از روش های به کار رفته در تفسیر آیه ۷۱ سوره مریم و ارائه بهترین روش تفسیری برای این آیه است و در ترجمه برخی از تفاسیر عربی از ترجمه لفظی استفاده شده و در ترجمه برخی هم به علت فراوانی تعداد تفاسیر عربی و دشواری متون، از ترجمه آزاد و معنوی استفاده گردیده است و نیز ترجمه برخی احادیث به دلیل سهولت معنای آن آورده نشده است.

۱-۱-۸- ساختار کلی تحقیق

این پروژه تحقیقاتی دارای پنج فصل و در ابتدا با چکیده و مقدمه کوتاهی شروع شده و فصل اول که کلیات مفهوم شناسی می باشد: شامل موضوع، هدف و انگیزه و بیان مسئله و ... هست. در ادامه نیز به مفهوم شناسی کلمات کلیدی در لغت و اصطلاح پرداخته شده و بعد از آن موضوع فصل دوم بررسی روش تفسیری قرآن به قرآن می باشد، در ادامه، موضوع سه فصل دیگر بررسی روش های تفسیری روایی و عقلی و عرفانی در تفسیر آیه ۷۱ سوره مریم می باشد و در آخر نتیجه گیری از کل تحقیق بیان شده.

۱-۱-۹- ضرورت انجام تحقیق

اعتقاد به جهان پس از مرگ و عالم آخرت از اصول اعتقادی ما مسلمانان می باشد و انکار آن، انکار یک امر ضروری دین است. در قرآن از برخی مجموعه آیات در می یابیم که زوال و نیستی جهان کنونی را مترادف با نیستی محض آن نمی داند، پس باید شناختمان را نسبت به دنیا کامل نماییم که آخرت باطن همین دنیاست. از جمله آیاتی که در مورد روز قیامت و معاد و چگونگی حال انسان ها در آن زمان و مکان سخن به میان می آورد آیه ۷۱ سوره مریم می باشد؛ که این ها همه هشدار و خبر از عالمی است که واقعیات در آن می درخشد و تبیین دقیق آنها برای پیدا کردن مسیر درست و هدایت بشر به سوی کمال و مسیری روشن لازم می باشد؛ وهم چنین اهمیت پرداختن به روش شناسی در حوزه دانش تفسیر قرآن از همین نکته برمی خیزد؛ زیرا مجموعه مباحثی که در قالب کلی روش شناسی تفسیر قرآن ارائه می شود، در حقیقت نوعی وضعیت سنجی، بررسی و تحلیل محتوایی و حتی شکلی تفاسیر موجود به شمار می آید. امری که در بهبود وضعیت موجود تفاسیر و رسیدن به نقطه مطلوب به کار خواهد آمد. افزون بر این، چالش ها، موانع، کاستی ها، ناراستی ها و ضعف ها را برملا کرده، راه را برای بهتر شدن تفاسیر بعدی هموار می سازد. آگاهی از این مسائل جویندگان تفاسیر قرآن را از لغزشگاه ها، انحراف ها، تعصب ها و تصلب های فکری و فرقه ای می رهاوند. از دیگر سو آگاهی خواننده از روش و مبانی اندیشه مفسر در داوری وی نقش آفرین است.

۱-۱-۱۰- سابقه و پیشینه تحقیق

در مبحث روش شناسی محققان به بررسی روش شناسی تفاسیر مختلف از جمله: «روش شناسی تفسیر المیزان فی تفسیر القرآن بالقرآن و السنه»، «روش شناسی تفسیر روشن»،

«روش‌شناسی مواهب الرحمن فی تفسیر القرآن» با تأکید بر مبانی و قواعد تفسیری آن مفسر پرداخته اند. اما تا آن جا که بررسی شده هیچ یک از این پایان نامه ها به بررسی تطبیقی روش‌شناسی مفسران در تفسیر آیه ۷۱ سوره مریم به صورت جداگانه نپرداخته اند.

۱-۲- مفهوم شناسی کلمات فارسی

از آن جا که مفاهیم و الفاظ و اصطلاحات در هر موضوعی باعث ادراک بهتر و تبیین برتر مسائل می گردد، لذا ضرورت دارد قبل از پرداختن به اصل موضوع، اصطلاحات و کلید واژه ها، مورد بحث و بررسی قرار گیرد و در حد لازم هر یک از الفاظ و مفاهیم توضیح و شرح مختصری داده شود. در این قسمت، کلمات کلیدی در دو دسته کلمات فارسی و عربی آورده شده اند که مفهوم شناسی کلمات فارسی در این قسمت بیان شده است و مفهوم شناسی کلمات عربی در قسمت بعد ذکر خواهد شد:

۱-۲-۱- مفهوم شناسی روش تفسیری

در این جا ابتدا به تعریف روش تفسیری در لغت و اصطلاح و سپس انواع روش های تفسیری پرداخته شده است .

تعریف روش تفسیری در لغت و اصطلاح، مستلزم مفهوم شناسی سه اصطلاح «روش» و «تفسیر» و «روش تفسیری» می باشد.

برای تعریف مفهوم «روش تفسیری» در آغاز باید به مفهوم لغوی و اصطلاحی «روش» اشاره کنیم.

در منابع لغوی عربی این واژه را چنین می خوانیم: «نهج: طریق نهج: بین واضح... و سبیل منهج: کنهج و منهج الطريق: و ضحه، و النهج الطريق: وضح و استبان و صار نهجا واضحا بینا»^۱
منابع لغت فارسی، معانی بسیاری را برای واژه «روش» برشمرده اند؛ از جمله: معبر، راهرو،^۲ هنجار، شیوه، اسلوب، نسق، منوال، سبک، گونه، سنت، نمط، رسم و آیین و نهج.^۳
«در نتیجه «روش» (نهج، منهج) هم در لغت نامه عربی و هم لغت نامه فارسی به معنای «راه روشن و آشکار» آمده است.»^۴

در تعریف اصطلاحی «روش» (منهج) نیز چنین آورده اند: «راهی است روشن برای تعبیر از چیزی ، یا انجام دادن کاری یا یادگیری چیزی براساس مبادی و نظامی معین و معلوم به قصد رسیدن

۱. محمد بن مکرم ابن منظور، لسان العرب، سوم، (بیروت: دار صادر)، ج ۱۴، ص ۳۰۰

۲. محمدمعین، فرهنگ فارسی، (تهران: مؤسسه انتشارات امیرکبیر) ج ۲، ص ۱۶۹۰

۳. علی اکبر دهخدا، لغت نامه، (تهران: انتشارات دانشگاه تهران)، ج ۸، ص ۱۲۳۷۸

۴. معین، ج ۴، ص ۴۸۶۴

به غایتی معین و معلوم»^۱.

۱-۲-۱-۱- تعریف تفسیر

در تعریف کلمه تفسیر ابتدا بعه معنای لغوی و سپس به معنای اصطلاحی آن پرداخته شده. تفسیر در لغت از ماده «فسر» به این معنای آمده است: بیان نمودن؛ توضیح و تفصیل دادن؛ آشکار کردن معنای معقول از (کلمه یا کلام)؛ تبیین مراد از لفظ مشکل.^۲

«تفسیر که اغلب آن را معادل Interpretation قرار می‌دهند، مصدر باب تفعیل از ریشه «ف س ر» است. «فسر» در لغت به بیان، ابانه، جدا کردن، بیان و توضیح دادن امور، آشکار ساختن امر پوشیده، کشف معنای معقول، اظهار معنای معقول، بیان معنای سخن و نظایر آن معنا شده است»^۳.

از تعریف های لغویون به دست می آید که در واژه «تفسیر» بیان کردن، توضیح و تفصیل دادن و پرده برداری از لفظ لحاظ می شود.

تفسیر در اصطلاح نیز به معنای بسیاری آمده که برخی از این تعاریف به صورت ذیل می باشند:

«کشف معنای قرآن و بیان مراد، اعم از این که به حسب مشکل بودن لفظ و غیر آن و یا به حسب معنای ظاهر و غیر آن باشد»^۴ و نیز: «کشف مراد از لفظ مشکل»^۵ و نیز: «آشکار کردن مراد خدای متعال از کتاب عزیز»^۶ و هم چنین «به دست آوردن مراد و مقصود خداوند از آیات به حد توان»^۷؛ «فهم معنای قرآن و پرده برداری از اهداف و مقاصد آن و استخراج احکام و حکمت ها از

۱. محمود السید علی نقراشی، *مناهج المفسرین من العصر الاول الی العصر الحدیث*، (ریاض: مکتبه النهضة)، ص ۱۳

۲. خلیل بن احمد فراهیدی، *کتاب العین*، بی جا، (قم: انتشارات هجرت)، ج ۷، ص ۲۴۷، ماده فسر؛ علی اکبر قرشی، *قاموس قرآن*، ششم، (تهران: دار الکتب الإسلامیة)، ج ۵، ص ۱۷۵، ماده فسر

۳. حسین بن محمد راغب اصفهانی، *المفردات فی غریب القرآن*، اول، (دمشق - بیروت: دارالعلم الدار الشامیة)، ص ۶۳۶، ماده فسر

۴. ابن منظور، ج ۱۰، ص ۲۶۱، ماده فسر

۵. راغب اصفهانی، ص ۳۸۰؛ ابن منظور، ج ۳، ص ۳۰۳۳

۶. راغب اصفهانی، مقدمه جامع التفاسیر، ص ۴۷

۷. فضل بن حسن طبرسی، *مجمع البیان فی تفسیر القرآن*، (تحقیق: محمد جواد بلاغی)، سوم، (تهران: انتشارات ناصر خسرو)، ج ۱، ص ۱۳ و ۳۹

۸. ابو القاسم خوئی، *البیان فی تفسیر القرآن*، بی نا، (قم: موسسه احیاء آثار الامام الخوئی)، ص ۳۹۷

۹. محمد عبد العظیم زرقانی، *مناهل العرفان فی علوم القرآن*، بی جا، (بی جا: دار احیاء التراث العربی)، ج ۲، ص ۴

قرآن»^۱؛ «پرده برداشتن از لفظ مشکل و سعی در ازاله ابهام و خفا از دلالت کلام بر معنایی»^۲؛ «شناخت نزول آیات، شأن نزول، قصه ها... آیات مکی و مدنی، محکم و متشابه و ناسخ و منسوخ و...»^۳

۱-۲-۱-۲- تعریف روش تفسیری

روش شناسی در هر علمی تعریف ویژه همان علم را می طلبد. بر این اساس، روش شناسی در دانش تفسیر نیز دارای تعریف خاصی است و با آنچه در سایر رشته های علمی مطرح است، تفاوت خواهد داشت.

«مقصود از اصطلاح روش تفسیر، مستند یا مستنداتی است که مفسران در فهم و تفسیر آیات قرآن از آنها بهره گرفته اند.»^۴

برخی نیز گویا معنای «مبنا» و «روش» را مترادف دانسته و با در کنار هم گذاشتن این دو واژه، همین تعریف را در این باره به کار برده اند.^۵

«که از «روش تفسیری» به «منهج تفسیری»، «منابع تفسیری»، «گرایش های تفسیری»، «اتجاه تفسیری» و نظایر این ها هم تعبیر شده است؛ اما می توان با دقت نظر مرزهای معنایی هر یک را از دیگری جدا کرد. برخی قرآن پژوهان با اشاره به خلط های موجود در این باره، مدعی اند با سه اصطلاح «روش»، «گرایش» و «سبک بیانی» می توان این اصطلاح ها را ضابطه مند کرد. بر پایه این دیدگاه «روش تفسیری چیزی جز داوری بر اساس منابع و مستندات تفسیر نیست.»^۶

در نتیجه با توجه به تعاریف بیان شده در مورد روش تفسیری می توان از روش تفسیری به «راهی که مفسر در تفسیر قرآن می پیماید» نیز یاد کرد. یا منبعی که مفسر در تفسیر قرآن برمی گزیند، روش تفسیری او به شمار می آید.

در نتیجه روشها بر اساس ابزار و منابعی که مفسر مورد استفاده قرار می دهد، شکل می گیرند.

۱. بغوي حسين بن مسعود، معالم التنزيل في تفسير القرآن، (تحقيق: عبدالرزاق المهدي)، اول، (بيروت: داراحياء التراث العربي)، ج ۱، ص ۷

۲. محمد هادي معرفت، التفسير و المفسرون، اول، (مشهد: الجامعة الرضوية للعلوم الاسلاميه)، ج ۱، ص ۱۳ - ۱۴

۳. جلال الدين سيوطي، الإتقان في علوم القرآن، دوم، (بيروت: دار الكتاب العربي)، ج ۲، ص ۱۷۴

۴. رضامؤدب، روشهای تفسیر قرآن، اول، (قم: اشراق)، ص ۱۶۵

۵. عباسعلی عمید زنجانی، مبانی و روشهای تفسیر قرآن، سوم، (تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی)، ص ۲۱۵

۶. محمد کاظم شاکر، مبانی و روشهای تفسیری، اول، (قم: مرکز جهانی علوم اسلامی)، ص ۴۴-۴۷